

Neuphilologische Fakultät

Slavisches Seminar

EBERHARD KARLS
UNIVERSITÄT
TÜBINGEN

Universität Tübingen · Geschwister-Scholl-Platz · 72074 Tübingen

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
nám. Jana Palacha 2

CZ–11638 Praha

Prof. Dr. Tilman Berger
Telefon: 0 70 71 · 29 7 6733
0 70 71 · 29 7 2982
Telefax: 0 70 71 · 29 5924
tberger@uni-tuebingen.de

3. dubna 2010

Posudek na disertační práci
„Verbální prefixy v horní lužické srbštině.
Odlučitelné předpony ve starší lužické srbštině
a jejich ekvivalenty v moderní lužické srbštině“

předloženou paní *Katjou Brankačec*

Předložená disertační práce se zabývá velmi zajímavým fenoménem (horní) lužické srbštiny, totiž konkurencí „starých“ slovesných předpon, které jsou typické pro všechny slovanské jazyky, s „novými“ předponami, které vznikly s příslovcí, částic a jiných slovních druhů a vyskytují se v jiných slovanských jazycích jen ojediněle a okrajově. Mají také zvláštnost, že jsou odlučitelné, tj. jejich pozice ve větě variiuje, a silně napomínají podobné jevy v němčině („trennbare Präfixe“). Existence těchto nových předpon, kterým autorka říká „slovesné částice“ (viz dole), je v sorabistice dávno známá, dlouho byly však pokládány puristicky za interference s němčinou, které se mají „vymýtit“, a staly se předmětem vědeckých studií až v druhé polovině 20. století. V posledních letech bylo dobře popsáno jejich užívání v nářečích a ve dnešním spisovném jazyce (kde jich značně ubylo po puristické přestavbě lužické srbštině) a byly vysloveny různé teze o jejich specifičnosti – např. že pomáhají při tvoření vidových dvojic.

Autorka se rozhodla prozkoumat tento fenomén důkladně a všestranně, a to hlavně srovnáním korpusu dokladů z prvního překladu bible do horní lužické srbštiny (v roce 1728) s novým vydáním bible z let 1966–76 a s německým originálem, tj. překladem Martina Luthera (ve verzi z roku 1545). Tímto postupem se má zjistit jak stav před puristickou přestavbou jazyka v 19. století tak i po něm. Dále autorka přivádí doklady z různých jiných textů (viz podrobnosti na s. 15–16) a také diskutuje údaje o užívání odlučitelných předpon v nářečích a ve dnešním mluveném a psaném jazyce. Člověk, který je zvyklý pracovat s velkými korpusy slovanských jazyků, si tu občas myslí, že je dokladů málo a mohlo by jich být více, ale třeba přihlížet také ke problémům při získání těchto dokladů – většinu svého

korpusu autorka přepsala sama! A když si srovnáme její korpus s tím, co bylo zvykem v dobách, kde nebyly ještě k dispozici elektronické korpusy vůbec, korpus je určitě přiměřený účelům průzkumu.

Po představení korpusu autorka dává v druhé části první kapitoly přehled o teoretických podkladech své práce a o dosavadní literatuře. Tato kapitola na mne udělala velký dojem tím, že autorka opravdu zná veškerou relevantní literaturu, nejenom sorabistickou a germanistickou, ale také všeobecněji slavistickou, včetně novějších anglicky psaných prací Bermela a Dickeyho, které dosud nebyly v slovanských zemích přijímány. Přitom není ani tak důležitá úplnost literatury, ale hlavně se podařilo autorce názorně ukázat, kolik faktorů hraje roli při popisu přejímání a adaptování německých odlučitelných přípon ve starší lužické srbštině a při vysvětlení dalšího vývoje. Jde tu mimo jiné o rozhraní těchto přípon od příslovcí a jiných slovních druhů, o otázku, jak silně je gramatikalizován slovesný vid ve starší a novější lužické srbštině, jaké má výrazové prostředky atd. A jde nakonec také o otázku, jak fungoval jazykový kontakt při přejímání těchto jednotek.

Celkem souhlasím s postupem autorky. Dá se sice diskutovat o tom, jestli termín „Partikelverb“ je úplně vhodný, když se částice ve slavistice většinou definují jinak (totiž spíše pragmaticky nebo z hlediska analýzy dialogu), ale tím že je termín úplně běžný v germanistice a že jde o jev, který vznikl v slovanském jazyce v kontaktu s němčinou, zdá se tady přiměřený. Větší potíže mám jen s termíny „protoperfektiv“ a „protoimperfektiv“, které autora navrhuje na stránce 81 a tím navazuje na Bermela a Lehmana. Sama sice říká, že jde prostě o to rozlišovat aspektualitu sloves ve starší lužické srbštině od toho, jak je vid sloves popisován v aktuální kodifikaci – což nevylučuje, že tehdy už existoval gramatikalizovaný slovesný vid –, ale cituje potom Lehmana, který vysloveně myslí na slovesa, která ještě neměla gramatický vid, ale lexikální. Autorka by se z jedné strany měla rozhodnout, jestli připouští pro starší lužickou srbštinu gramatikalizovaný slovesný vid, a by z druhé strany měla vybrat termín, který nevyvolává příliš mnoho asociací. Já si osobně myslím, že i ten systém, který popisuje Bermel pro starší ruštinu, je vidový systém *sui generis*, což je jasné už na pozadí toho, že je velmi podobný vidovému systému starších a nových západoslovanských jazyků. A proto nevím, jestli je dobré mluvit o protoperfektivních a protoimperfektivních slovesech – protože *proto-* vyvolává asociaci, že šlo ještě o něco jiného než vid (jak např. *Protobulhaři* nebyli Bulhaři).

Velmi zajímavé a moderní se mi zdají úvahy autorky o roli jazykového kontaktu při vzniku tohoto fenoménu. Na základě novějších prací Thomasonové a Kaufmanna, ale také mých prací o česko-německém kontaktu formuluje na stránce 151 důležité zásady, totiž za prvé, že vývoj odlučitelných předpon byl ovlivněn jak kalky tak i všeobecnými vývojovými tendencemi, typickými pro moderní spisovné jazyky, a za druhé, že během puristické přestavby a po ní došlo k přejímání slovovorných struktur na onomaziologické úrovni.

Druhá, nejdelší kapitola (s. 162–321) je věnována podrobnému rozboru více než třiceti „slovesných částic“, které původně měly prostorový význam. Autorka analyzuje všechny doklady těchto částic, které našla ve svém korpusu, a dochází k velmi diferencovaným a zajímavým výsledkům. Fakticky může dokázat, že se přibližování těchto částic k opravdovým předponám omezuje na několik málo případů (hlavně *won*, *horje*, *delje* a pár dalších), že užívání těchto prvků jako příslovce a předložky je ve starší lužické srbštině stále docela běžné (zvláště u několika řidších většina částic, ale také u jiných) a že me-

chanismy puristické přestavby se různí v obou případech. Už je také vidět to, o čem autorka později jedná ve čtvrté kapitole, totiž že role částic pro slovesný vid se dá téměř zanedbávat.

Analýza zaráží svou důkladností a důsledností, ale třeba říct, že se občas čte složitě, protože je až příliš důkladná. Myslím, že autorka by tu mohla zkrátit text před knižním vydáním, ale také by měla dbát o to, aby se v textu diskutovaly jen doklady, které tam opravdu jsou – místy jsem měl dojem, že vypadly doklady a přesto se k nim odkazuje. Dále myslím, že autorka občas přemýšlí až příliš o motivech překladatelů z šedesátých let, měla by také počítat s možností variace, tj. s tím, že jisté varianty pro překladatele mohly být ekvivalentní, takže mohli zvolit jednu nebo druhou.

Třetí kapitola (s. 322–351) se zabývá těmi případy slovesných částic, které mají abstraktní význam a tímto se vzdálily od původního prostorového významu, spojeného s příslovci a předponami. Autorka může ukázat, zase na základě důkladné analýzy toho samého korpusu, že podobná užívání jsou spíše periférní a vyskytují se hlavně u částice *won* a *horje*. Ve čtvrté, zase poměrně dlouhé kapitole (s. 352–506) autorka diskutuje možnou roli slovesných částic. Rozšiřuje tu korpus a přivádí další doklady syntetických tvarů minulého času z 1. knihy Mojžíšovy. Ukazuje, že je spíše málo dokladů, kde opravdu mluvit o tom, že slovesné částice označují vid – jde hlavně o slovesa pohybu, o nichž je však známo, že mají řadu dalších zvláštností, komplikujících situaci. Ale jak u sloves pohybu tak u několika dalších sloves tendence starší lužické srbštiny vypadá spíše tak, že se rozvíjejí dvojice typu *won wu-wjeśc* – *wo wjeśc* nebo *horje napisać* – *horje pisać*, což znamená, že slovesná částice přejímá slovtvornou funkci a „stará“ předpona označuje vid. V nové lužické srbštině tu fungují vlastně jen předpony, ale s mnoha zvláštnostmi, které se dají vysvětlit stálým kontaktem s němčinou (např. vysoká frekvence zdvojených předpon). Na konci této kapitoly autorka diskutuje příklady, kde moderní překladatelé užívají dokonavý vid tam, kde je v starém textu slovesná částice. Domněnka, že tato částice mohla označovat dokonavý vid, se však při podrobné analýze nepotvrdila.

Práce končí krátkým shrnutím (s. 507–509), které se soustřeďuje na výsledky o slovesných částicích, ale také formuluje několik dalších otázek o slovesném vidu v lužické srbštině, ale také o jednotlivých částicích, jejichž funkce nemohla být vyjasněna úplně.

Chci shrnout svůj posudek takto: Jedná se o velmi zajímavou a důležitou práci, která značně rozšiřuje naše znalosti o slovesné slovtvorbě starší horní lužické srbštiny a o její přestavbě v důsledku puristických zásahů 19. a 20. století. Předložená práce ve vynikající míře plní všechna kritéria, požadovaná pro disertační práci na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (a kdekoli jinde), tak bez výhrad doporučuji Filozofické fakultě její přijetí.

(Prof. Dr. Tilman Berger)